

Programmatoelichting Die Frau ohne Schatten

zo 23 februari 2020 • 14.15 uur

dirigent **Yannick Nézet-Séguin**
sopraan **Elza van den Heever** (Die Kaiserin)
sopraan **Lise Lindstrom** (Die Färberin)
sopraan **Katrien Baerts**
mezzosopraan **Michaela Schuster** (Die Amme)
tenor **Stephen Gould** (Der Kaiser)
tenor **Bror Magnus Tødenes**
tenor **Andreas Conrad**
bariton **Michael Volle** (Barak der Färber)
bariton **Thomas Oliemans**
bariton **Michael Wilmering**
bas-bariton **Nathan Berg**
koor **Rotterdam Symphony Chorus**
kinderkoor **Nationaal Kinderkoor**

Richard Strauss 1864-1949

Die Frau ohne Schatten, op. 65 [1911-17]

Opera in drie bedrijven, libretto Hugo von Hofmannsthal (integrale concertante uitvoering)

Einde concert circa 18.20 uur

Synopsis

I – Via haar voedster krijgt de keizerin, dochter van geestenkoning Keikobad, te horen dat ze binnen drie dagen over een schaduw moet beschikken, omdat anders haar echtgenoot, de keizer, zal verstenen. Met de voedster gaat de keizerin in de mensenwereld op zoek naar een schaduw. Ze treffen een diepongelukkig stoffenverversechtpaar, waarvan de man, Barak, graag een groot gezin wil en zijn vrouw liefst kinderloos blijft. De verversvrouw is bereid haar schaduw af te staan aan de keizerin in ruil voor een betere toekomst. De voedster tovert vijf vissen die in de olie liggen te bakken. De verversvrouw hoort in het gesis in de pan het weeklagen van haar ongeboren kinderen.

II – De verversvrouw bekent haar man dat ze haar schaduw heeft verkocht en nu onvruchtbaar is. De mismaakte broers van Barak zien haar schaduwloos bij het vuur staan. Barak wil haar doden maar een natuurramp voorkomt dat. Barak en zijn vrouw worden als bij toverslag naar Keikobads geestenrijk getransporteerd waar ze elkaar uit het oog verliezen. De voedster en de keizerin reizen per boot naar het geestenrijk.

III – Als Barak en zijn vrouw van elkaar gescheiden zijn, realiseren ze zich opnieuw hun liefde voor elkaar. Het wordt hun opdracht de ander terug te vinden. Wanhopig roepen ze, zonder de ander te horen. De keizerin wordt op de proef gesteld: ze hoeft alleen nog te drinken van het levenswater en de schaduw van de verversvrouw zal de hare zijn. Maar als ze de wanhoop hoort van het ververspaar, drinkt ze niet. Liever een versteende keizer en zonder schaduw voorgoed terug naar het rijk van haar vader, dan deze mensen in het ongeluk storten. En zo blijkt liefde en empathie de sleutel tot haar menswording. De keizer ontdooit uit zijn bijna voltooide verstening en herenigt zich met de keizerin, nu met schaduw. Ook het ververschtpaar grijpt zijn nieuwe kans. Het koor van de (nog) ongeboren kinderen zingt de twee echtparen verheugd toe. Alleen de voedster staat met lege handen en wordt het geestenrijk uitgezet. Zij moet haar dagen verder slijten in de mensenwereld.

'Onze laatste romantische opera'

Ons zorgenkindje noemden Strauss en Hofmannsthal hun opera *Die Frau ohne Schatten*. De voorbereidingen voor de wereldpremière in 1919 verliepen moeizaam, en pers en publiek reageerden kritisch of onverschillig op de complexe opera, die de makers zelf als hun belangrijkste beschouwden. Pas in de tweede helft van de vorige eeuw wist *Die Frau ohne Schatten* het internationale podium te veroveren.

De samenwerking tussen de burgerlijk-Beierse familievader Richard Strauss, man van de praktijk en liefhebber van een dagelijks potje skaat, en de tien jaar jongere, fijnzinnige estheet Hugo von Hofmannsthal kende obstakels. De componist en de dichter wisten zelf maar al te goed hoe fundamenteel hun levenshouding en artistieke visie van elkaar konden verschillen. Voortdurende botsingen hadden Strauss ooit bijna in de armen van de Italiaanse dichter Gabriele d'Annunzio gedreven, op zoek naar een écht modern onderwerp, zoals hij later aan Hofmannsthal verklaarde. En de dichter keek ook wel eens om zich heen: 'Had ik maar een minder beroemde componist die meer mijn geestverwant is, dat had ik veel liever gehad.' Maar net op tijd wisten de operapartners elkaar weer te waarderen. Niet eerder had Hofmannsthal iets mooiers en harmonieuzers geschreven, oordeelde Strauss over de tweede akte van *Die Frau ohne Schatten*. 'De manier waarop u de keizer in muziek heeft weten vorm te geven, wijst mij de weg waarop ik hem in de derde akte dien te behandelen,' boog de dichter hoffelijk terug.

Sprookjesopera

Het initiatief voor *Die Frau ohne Schatten* kwam van de componist. De inkt van hun tweede gezamenlijke opera – *Der Rosenkavalier* – was amper droog toen hij per brief om een nieuw libretto verzocht. Hem zweefde al iets voor ogen, antwoordde Hofmannsthal prompt, 'een toversprookje over twee echtparen.' De dichter zag een soort *Zauberflöte* voor zich, een opvolger van die opera hoopte hij zelfs. Er zijn dan ook duidelijke parallellen tussen Mozarts sprookjesopera en *Die Frau ohne Schatten*: het gaat in beide opera's om een zoektocht waarin de personages voor levensbedreigende beproevingen worden gesteld; in beide treden twee liefdesparen naar voren van verschillend niveau en blijkt een schijnbare boosdoener – Sarastro bij Mozart, Keikobad bij Hofmannsthal/Strauss – toch het goede voor te hebben met de mensheid; Mozarts Koningin van de Nacht vertoont overeenkomsten met de voedster van de keizerin, en in beide spelen Oosterse sprookjesmotieven een rol.

Feeërieke noten

'Hij zal verstenen' is het verdict van Keikobad over de keizer als die zijn echtgenote – de uit de geestenwereld geschaakte dochter van Keikobad – na een jaar niet zwanger heeft kunnen maken. *Er wird zu Stein*. Het dalende motief volgt de woorden nauwgezet en klinkt herhaaldelijk als een dreigend rotsblok door de drie aktes van de opera. Als *Frau ohne Schatten* moet de Keizerin zich een schaduw verwerven om haar echtgenoot voor verstening te behoeden. Zij gaat op zoek, geholpen door haar mefistofelische voedster die haar van het vage grensgebied tussen geestenrijk en mensenwereld brengt naar het aardse: naar het huis van het eveneens kinderloze ververspaar Barak en zijn vrouw. Tijdens haar zoektocht leert de keizerin dat de schaduw niet zozeer staat voor vruchtbaarheid als wel voor menselijkheid. Menselijkheid die niet door list en bedrog is te verkrijgen, maar door empathie en

onbaatzuchtigheid. Als de keizerin de vloek over de versteende keizer kan opheffen door de schaduw van Baraks vrouw aan te nemen, weigert ze. Haar bevrijding en die van haar echtgenoot zullen niet ten koste gaan van het ongelukkige ververspaar, stervelingen waarmee ze zich mentaal heeft verbonden. Het proces van de menswording van de keizerin – hoorbaar in de muziek van Strauss die haar in de eerste akte van koele, feeëriekke noten voorzag en in de derde akte, na haar menselijke daad en haar menswording, alle emotionele warmte meegaf – is het feitelijke onderwerp van de opera en daarmee is zij ook het centrale personage.

Ongebonden autorit

Hofmannsthals fascinatie voor het onderwerp kon niet voorkomen dat Strauss een kleine drie jaar – een ongewoon lange tijd – moest wachten voor hij nog maar een eerste schets van de nieuwe opera in handen krijgt. Om het project in een versnelling te krijgen nodigde de componist zijn tekstdichter in maart 1913 uit voor een ‘ongebonden’ autorit door Italië – ‘op eigen kosten en ieder kiest zijn eigen voorkeurshotel’ – waar de beide kunstenaars een langere tijd en ongestoord verder konden praten over *FroSch*, zoals Strauss de opera graag betitelde. En hoewel de mannen met grote omzichtigheid voor elkaar aan de tocht begonnen – gewikkeld in dekens in de cabriolet met chauffeur – kon Strauss al na vier dagen aan zijn vrouw Pauline melden dat de dichter en hij ‘zeer goed hebben kunnen werken; het nieuwe ontwerp is buitengewoon veelbelovend – ik mag van geluk spreken zo’n partner gevonden te hebben met zijn talent voor drama, zijn evenwichtige moraal en zijn geniale en pakkende invallen’. Tijdens die Italië-reis ontwikkelde Strauss ook zijn idee om voor de kleurrijke wereld van de stervelingen het volledige orkest in te zetten en voor de hogere sferen van de geestenwereld niet meer dan kamermuziekbezetting, een idee dat hij uiteindelijk toch niet helemaal consequent zou realiseren.

Verversvrouw

Strauss komt al snel in problemen met het libretto dat zo vol complexe symboliek zit en een overvloed aan abstracte ideeën bevat. De muziek voor Barak – het enige personage met een echte voornaam – vloeit hem nog het soepelst uit de pen, maar voor de verversvrouw komt hij noten te kort. Hij heeft moeite haar tot leven te brengen, laat hij Hofmannsthal weten. Die antwoordt afgemeten: ‘Het stuit me tegen de borst nog eens in te gaan op een personage wier scherpe contouren voor zichzelf spreken,’ en hij beëindigt de discussie resoluut met: ‘Hier wil ik het bij laten.’ Het ligt aan het gegeven zelf met zijn romantiek, zijn symbolen, klaagt Strauss nog als het werk al ploeterend in de slotfase is beland. ‘Ik zal alles op alles zetten om de derde akte naar uw zin te maken, maar zullen we één ding afspreken: de *Frau ohne Schatten* wordt onze laatste romantische opera.’

Joke Dame

Yannick N. Zet-S. Guin

Dirigent

Geboren: Montréal, Canada

Huidige positie: chef-dirigent Metropolitan Opera, New York; Philadelphia Orchestra, Orchestre Métropolitain du Grand Montréal; ere-dirigent Rotterdams Philharmonisch (tot 2018 chef-dirigent), erelid Chamber Orchestra of Europe

Studie: Conservatoire de musique du Québec in Montréal; Princeton, Westminster Choir College; orkestdirectie bij Carlo Maria Giulini

Prijzen: Royal Philharmonic Society Award (2008); Canada's National Arts Centre Award (2010); Prix Denise-Pelletier (2011); Companion of the Order of Canada (2012); Officer of the Order of Québec (2015) en Montreal (2017); Oskar Morawetz Award Ontario (2017); Cultuurpenning van de stad Rotterdam (2018)

Doorbraak: 2004, debuut Orchestre du Capitole de Toulouse

Daarna: gastdirecties Berliner Philharmoniker, Sinfonieorchester des Bayerischen Rundfunks, Wiener Philharmoniker, London Philharmonic Orchestra, Metropolitan Opera New York, Salzburger Festspiele, Teatro alla Scala, Royal Opera House Covent Garden, De Nationale Opera

Debuut Rotterdam: 2005

Elza van den Heever

Sopraan

Geboren: Johannesburg, Zuid-Afrika

Studie: San Francisco Conservatory of Music; Sheri Greenawald

Prijzen: Seattle Opera International Wagner Competition (2008)

Operarollen: Marie/*Wozzeck*, Leonora/*Fidelio*, Elsa von Brabant/*Lohengrin*, Elettra/*Idomeneo*, Donna Anna/*Don Giovanni*, Elisabetta/*Maria Stuarda*

Operahuizen: Wiener Staatsoper, Theater an der Wien, Opernhaus Zürich, Oper Frankfurt, De Nationale Opera, Metropolitan Opera New York, Lyric Opera of Chicago

Debuut Rotterdams Philharmonisch: 2020

Lise Lindstrom

Sopraan

Geboren: Alameda, Verenigde Staten

Studie: San Francisco Conservatory of Music

Debuut: 2003, in de titelrol van *Turandot* bij Mobile Opera, Alabama

Operarollen: Senta/*Der fliegende Holländer*, Brünnhilde/*Walküre*, titelrollen in *Salome* en *Elektra*/Strauss, Marie/*Wozzeck*

Operahuizen: Metropolitan Opera New York, San Francisco Opera, Deutsche Oper Berlin, Wiener Staatsoper, Royal Opera House Covent Garden, Teatro alla Scala Milan

Debuut Rotterdams Philharmonisch: 2020

Katrien Baerts

Sopraan

Geboren: Hasselt, België

Studie: Koninklijk Conservatorium Brussel; Dutch National Opera Academy

Prijzen: halve finale Koningin Elisabeth Wedstrijd (2011)

Premières: *Koeien* (Mengelberg- Janssen), *Gandari* (Prabowo), *The Rise of Spinoza* (Loevendie), *Suster Bertken* (Zuidam)

Orkesten: Koninklijk Concertgebouworkest, Radio Filharmonisch Orkest, BBC Philharmonic Orchestra, Chamber Orchestra of Europe, Klangforum Wien

Debuut Rotterdams Philharmonisch: 2020

Michaela Schuster

Mezzosopraan

Geboren: Fürth, Duitsland

Studie: Mozarteum in Salzburg; Hochschule der Künste Berlin

Operahuizen: Staatsoper Berlin, Wiener Staatsoper, Covent Garden London, Bayerischen Staatsoper München

Operarollen: Ortrud/*Lohengrin*, Fricka en Waltraute/*Ring des Nibelungen*, Knusperhexe en Mutter/*Hänsel und Gretel*, Herodias/*Salome*, Clairon/*Capriccio*, Marie/*Wozzeck*, Zia Principessa en Zita/*Il Trittico*, Amneris/*Aida*

Debuut Rotterdams Philharmonisch: 2020

Stephen Gould

Tenor

Geboren: Virginia, Verenigde Staten

Studie: New England Conservatory of Music; Lyric Opera of Chicago Center for American Artists; John Fiorito

Specialisatie: rollen in de opera's van Richard Wagner

Onderscheiding: Österreichischer Kammersänger

Operahuizen: München, Berlijn, Parijs, Rome, Londen, Metropolitan Opera New York, New National Theater Tokyo, Teatro Colón in Buenos Aires; Bayreuther en Salzburger Festspiele

Debuut Rotterdams Philharmonisch: 2020

Bror Magnus Tødenes

Tenor

Geboren: Eiksund, Noorwegen

Studie: Institute of Music in Trondheim; Conservatorio di Musica Santa Cecilia Roma bij Elizabeth Norberg-Schulz

Prijzen: eerste prijs en publieksprijs Renata Tebaldi International Voice Competition (2015)

Operadebuut: 2014, als Fridtjof op het festival in Noord-Noorwegen

Daarna: Tamino/*Die Zauberflöte*, Lenski/*Eugene Onegin*, Fenton/*Falstaff*, Romeo/*Romeo et Juliette*, Ismaele/*Nabucco*, Deense ridder/*Armide*, Tito/*La clemenza di Tito*, Rodrigo/*Otello*, Macduff/*Macbeth*, Hylos/*Les Troyens*, Rinuccio/*Gianni Schicchi*

Debuut Rotterdams Philharmonisch: 2020

Andreas Conrad

Tenor

Geboren: Maagdenburg, Duitsland

Studie: Musikhochschule Dresden

Ranstellingen: Dresdner Staatsoper; Komische Oper Berlin

Operarollen: Herodes/*Salome*, Edmund/*Lear*, Schuiski/*Boris Godoenov*, Mime/*Der Ring des Nibelungen*

Operahuizen: Teatro Real Madrid, Opéra National de Paris, Grand Théâtre du Genève, Bayerischen Staatsoper, Wiener Staatsoper

Debuut Rotterdams Philharmonisch: 2020

Michael Volle

Bariton

Geboren: Freudenstadt, Duitsland

Studie: zang bij Josef Metternich en Rudolf Piernay

Ranstellingen: Opernhaus Zürich (1999-2007); Bayerische Staatsopera (2007-2011)

Operarollen: Mandryka/*Arabella*, Orest/*Elektra*, Jochanaan/*Salome*, Wotan/*Das Rheingold*, *Die Walküre*, Wanderer/*Siegfried*, Hans Sachs/*Die Meistersinger von Nürnberg*

Operahuizen: Metropolitan Opera New York, Teatro alla Scala Milaan, the Royal Opera House Londen, Opéra National de Paris, Deutsche Oper Berlin, Staatsoper Berlin, Wiener Staatsoper

Debuut Rotterdams Philharmonisch: 2020

Thomas Oliemans

Bariton

Geboren: Amsterdam

Studie: Conservatorium van Amsterdam bij Margreet Honig; lessen van Robert Holl, Elio Battaglia, Dietrich Fischer-Dieskau

Doorbraak: 2002, na debuut als Vader in Henzes Pollicino bij de Nationale reisopera

Recente operarollen: Don Alfonso/ *Così fan tutte*, Schaunard/ *La Bohème*, Kothner/ *Die Meistersinger von Nürnberg*, Peter/ *Hänsel und Gretel*, Lescaut/ *Manon Lescaut*

Wapenfeit: gastprogrammeur Delft Chamber Music Festival (2019)

Debuut Rotterdams Philharmonisch: 2012

Michael Wilmering

Bariton

Geboren: Zeist

Studie: Conservatorium Utrecht; gecoacht door Rosemary Joshua

Prijzen: juniorprijs, persprijs en vriendenprijs Internationaal Vocalisten Concours (2016)

Operarollen: Bob/ *The old Maid and the Thief*, Conte Almaviva en Figaro/ *Le nozze di Figaro*, Jake/ *Porgy and Bess*, Papageno/ *Die Zauberflöte*

Wapenfeit: Grenze(n)loos met danser Ahmad Joudeh, choreograaf Peter Leung en regisseuse Monique Wagemakers

Debuut Rotterdams Philharmonisch: 2020

Nathan Berg

Bas-bariton

Geboren: Spalding, Canada

Studie: Canada, Amerika en Parijs; Guildhall School of Music and Drama Londen

Prijzen: Gold Medal for Singers (1993)

Recente operarollen: Alberich en Wotan/ *Das Rheingold*, Der Holländer/ *Der fliegende Holländer*, Doktor/ *Wozzeck*, King of Scotland/ *Ariodante*, Douglas d'Angus/ *La donna del Lago*

Specialisatie: rollen in de opera's van Wagner

Debuut Rotterdams Philharmonisch: 2020

Rotterdam Symphony Chorus

Koor

Opgericht: 2013, op initiatief van de doelen en het Rotterdams Philharmonisch Orkest, als een van de drie koren van de Stichting Laurensantorij

Artistiek leider: Wiecher Mandemaker

Repertoire: groot koor-symfonisch repertoire, van romantisch tot hedendaags

Debuut: 2013, met Brahms' *Ein deutsches Requiem*

Première: Choruses uit John Adams' *The Death of Klinghoffer*, bewerking Bob Zimmerman

Debuut Rotterdams Philharmonisch: 2014

Nationaal Kinderkoor

Koor

Opgericht: 1989, als een van de Nationale Koren van stichting Vocaal Talent Nederland

Koorleden: talentvolle kinderen van 10-15 jaar

Dirigent: Wilma ten Wolde

Samenwerking: Koninklijk Concertgebouworkest, Radio Filharmonisch Orkest, Gelders Orkest, De Nationale Opera

Repertoire: meerstemmige klassieke koormuziek

Debuut Rotterdams Philharmonisch: 1999